

/// REFORMACJA I EWANGELICYZM NAD BAŁTYKIEM

**/// REFORMATION UND
PROTESTANTISMUS AN
DER OSTSEE**

REFORMACJA I EWANGELICYZM NAD BAŁTYKIEM

projekt **Nadbałtyckiego Centrum Kultury** realizowany we współpracy z:

- Polską Akademią Umiejętności Stacja Naukowa w Gdańsku
- Diecezją Pomorsko-Wielkopolską Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP
- Niemieckim Instytutem Historycznym
- Instytutem Filozofii, Socjologii i Dziennikarstwa UG
- Instytutem Kaszubskim
- Archiwum Państwowym w Gdańsku

W ramach projektu

- Śladami różnych wyznań
gra miejska, 6.05.2017
- Szlak kulturowy Reformacji. Tajemnice gdańskich epitafiów
wędrowka, 20.05.2017
- Kulturowe dziedzictwo Reformacji na Pomorzu
wyjazd studyjny, 1.07.2017
- Reformacja i ewangelicyzm nad Bałtykiem
konferencja naukowa, 17–18.10.2017
- Johannes Bugenhagen (1485–1558)
wystawa, 17.10.–12.11.2017
- Z życia kościołów – protestanci na Pomorzu w XIX i XX wieku
wystawa, 18.10–8.11.2017
- Współczesne problemy i wyzwania protestantyzmu
panel pastorów, 19.10.2017
- Szlak kulturowy Reformacji w Gdańsku. Szlak dobroczynności
wędrowka, 21.10.2017

Kierownik naukowy projektu

prof. dr hab. Józef Borzyszkowski

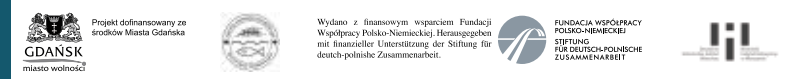
Kuratorzy

Bronisława Dejna, Klaudiusz Grabowski

Patronat honorowy

ks. bp prof. Marcin Hintz Diecezja Pomorsko-Wielkopolska Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP
Mieczysław Struk, Marszałek Województwa Pomorskiego

Dofinansowano ze środków:

/// REFORMACJA I EWANGELICYZM NAD BAŁTYKIEM

/// REFORMATION UND PROTESTANTISMUS AN DER OSTSEE

NADBAŁTYCKIE CENTRUM KULTURY

REFORMACJA I EWANGELICYZM NAD BAŁTYKIEM

Reformacja i ewangelicyzm nad Bałtykiem to projekt Nadbałtyckiego Centrum Kultury i Polskiej Akademii Umiejętności Stacji Naukowej w Gdańsku, ze znaczącym udziałem wielu innych podmiotów. Należy do nich Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie, Diecezja Pomorsko-Wielkopolska Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP i Instytut Kaszubski. W przygotowanie imprez towarzyszących włączone są znaczące instytucje kultury województwa pomorskiego, jak Archiwum Państwowe w Gdańsku, a przede wszystkim muzea Słupska, Wejherowa, Starogardu Gdańskiego. Badania nad reformacją w Polsce mają długą tradycję naukową. Prowadzi je wielu wybitnych naukowców: historyków, historyków sztuki, socjologów, literaturoznawców czy muzykologów z ośrodków uniwersyteckich w Polsce i za granicą. Badania te, intensyfikowane w ostatnich kilkunastu latach, są w bieżącym roku – w czasie rocznicowych obchodów 500-lecia Reformacji – prezentowane na wielu forach.

Projektem niniejszym włączamy się do naukowych dysput, do ukazania dziejów Reformacji i jej konsekwencji w sferze kulturowej i społecznej. Wychodzimy od początków, a konkretniej – od osoby jej współtwórcy Johanna Bugenhagena (1485–1558), któremu będzie poświęcony w znacznym stopniu program pierwszego dnia konferencji. Następnie w naukowej refleksji skupimy się na dziejach najnowszych (XIX i XX w.), z akcentami dotyczącymi współczesności, a więc dziedzictwa materialnego i duchowego przestania ewangelicyzmu w Polsce i krajach bałtyckich. Jest to istotny obszar badań naukowców i polskich i niemieckich. Uczestnictwo w konferencji badaczy niemieckich pozwoli pełniej ukazać w naukowej konfrontacji stan badań pomoroznawczych nad Reformacją po obu stronach Odry.

Dzieło Reformacji, co nie zawsze funkcjonuje w powszechnej świadomości, stanowi wspólne dziedzictwo Polski. Jest to bogactwo, którego nie sposób pominąć, chcąc prawidłowo kreślić obraz kultury polskiej. Dziedzictwo wyznawców Kościoła ewangelicko-augsburskiego odnajdujemy w trwałych kulturowych śladach na Pomorzu, w Polsce i Europie nad Bałtykiem. Nie pomijając zjawisk konfrontacji i Kontrreformacji, zwracamy uwagę na spotkanie i współistnienie ludzi różnych religii i kultur, bogactwo wynikające z różnorodności, zakorzenione w mitycznych tradycjach tolerancji w Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

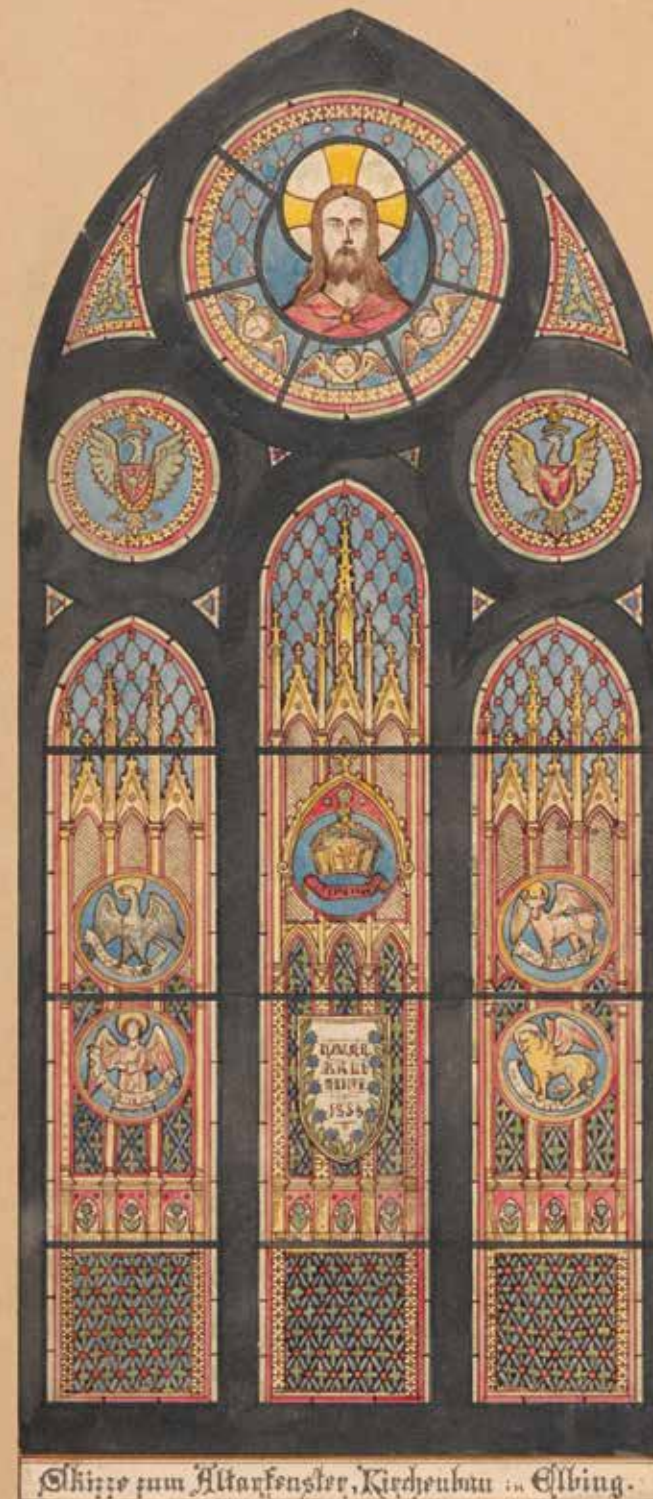
REFORMATION UND PROTESTANTISMUS AN DER OSTSEE

Reformation und Protestantismus an der Ostsee ist ein Projekt von Nadbałtyckie Centrum Kultury und Polska Akademia Umiejętności Stacja Naukowa in Gdańsk, das die bedeutende Anteilnahme vieler anderen Subjekte umfasst. Dazu gehört Deutsches Historisches Institut Warschau, Diözese Pommern-Großpolen der Evangelisch-Augsburgischen Kirche in PR und Institut Kaszubski. In die Vorbereitung der begleitenden Veranstaltungen sind alle bedeutenden Kulturinstitutionen der Woiwodschaft Pommern einbezogen, wie Staatsarchiv in Gdansk, und vor allem Museen in Słupsk, Wejherowo, Starogard Gdański.

Die Forschungen der Reformation haben in Polen eine sehr lange wissenschaftliche Tradition. Sie werden durch herausragende Wissenschaftler geführt: Historiker, Kunsthistoriker, Soziologen, Literaturwissenschaftler und Musikforscher aus Universitätszentren in Polen und im Ausland. Diese Forschungen, intensiviert in den letzten mehr als Dutzend Jahren, werden im laufenden Jahr – in der Zeit der Feier des 500. Jahrestages – an vielen Foren dargestellt werden.

Mit diesem Projekt schließen wir uns an die wissenschaftlichen Disputen, an das Zeigen dieses Ereignisses und seiner Konsequenzen in dem Kultur- und sozialen Bereich an. Wir gehen von den Anfängen der Reformation aus, genauer gesagt von der Gestalt eines ihrer Urheber Johannes Bugenhagen (1485-1558), ihm wird die Zeit des ersten Konferenztages im bedeutenden Maß gewidmet. Anschließend konzentrieren wir uns in der wissenschaftlichen Reflexion an die neusten Geschichte (19. und 20. Jahrhundert), mit den Akzenten, die die Gegenwart betreffen, also die materielle Erbschaft und die geistige Botschaft vom Protestantismus in Polen, Skandinavien und Baltikum. Es ist ein sehr wichtiger Gebiet der wissenschaftlichen Forschung, polnischen und deutschen. Die Anteilnahme an Konferenz der deutschen Forscher erlaubt, den Zustand der Forschungen an beiden Seiten der Oder zum Thema Reformation in Pommern, in einer wissenschaftlichen Auseinandersetzung vollständiger darzustellen.

Das Werk der Reformation, was nicht immer in dem allgemeinen Bewusstsein funktioniert, bleibt das gemeinsame Erbe Polens. Das ist ein Reichtum, das nicht übergegangen werden kann, wenn man richtig das Bild der polnischen Kultur zeichnen will. Die Erbschaft der Bekenner der evangelisch-augsburgischen Kirche finden wir in den dauerhaften kulturfördernden Spuren in Pommern, in Polen und Europa an der Ostsee. Die Konfrontation und Gegenreformation nicht vergessend, lenken wir die Aufmerksamkeit auf das Treffen und Zusammenleben Menschen verschiedener Religionen und Kulturen, auf das Reichtum, das aus der Verschiedenheit herausfolgt, die in den mythischen Traditionen der polnischen Toleranz in Polen-Litauen wurzelt.

Projekt witraża do kościoła ewangelickiego p.w. Trzech Króli w Elblągu, styl neogotycki, budowany w latach 1881 – 1885, częściowo zniszczony w czasie II wojny światowej, następnie wyburzony w 1954 r. Obecnie na tym miejscu stoją mieszkalne bloki. Ze zb. APG

Entwurf von farbigem Glas für die evangelische Dreikönigskirche in Elbing, neogotisch, gebaut in Jahren 1881-1885, teilweise zerstört während des II. Weltkrieges, später abgerissen im Jahre 1954. Jetzt befinden sich hier Wohnblocks. Aus Sammlungen Staatsarchiv

REFORMACJA I EWANGELICYZM NAD BAŁTYKIEM
PROGRAM KONFERENCJI

Johannes Bugenhagen – Doktor Pomeranus (1485–1558)

17.10, wtorek

Ratusz Staromiejski, ul. Korzenna 33/35, Gdańsk

- 10.00 otwarcie konferencji
 moderator prof. dr hab. Miloš Řezník
- 10.15–11.20 Dr. phil. Beata Bugenhagen (Greifswald)
 **Johannes Bugenhagen – jego życie i działalność na
 i dla Pomorza**
 Dr. Christoph Ehricht (Greifswald)
 Reformacja na Pomorzu
 Dr. theol. Stephan Reimers (Hamburg)
 **Jan Bugenhagen i realizacja jego idei w dziedzinie
 edukacji i pomocy społecznej w Hamburgu – dawniej
 i dziś**
- 11.20–11.40 pytania i dyskusja
- 11.40–12.00 przerwa kawowa
- moderator dr hab. Piotr Birecki
- 12.00–13.20 prof. dr hab. Jan Iluk (Gdańsk)
 **Jana Kalwina zapożyczenia z dzieł św. Jana
 Chryzostoma, patriarchy Konstantynopola**
 prof. zw. dr hab. Janusz Małek (Toruń)
 **Ludzie nauki i kultury Wielkiego Pomorza wśród
 koryfeuszy dziedzictwa Polski i Europy**
 prof. Thomas Vogel (Timmendorfer Strand)
 Kultura plebanii. Refleksje osobiste.
 prof. dr hab. Miloš Řezník (Warszawa)
 **Znaczenie literatury reformacyjnej dla ruchów
 narodowo-etnicznych w XIX i XX wieku**
- 13.20–13.40 pytania i dyskusja
- 13.40–15.00 przerwa obiadowa

REFORMATION UND PROTESTANTISMUS AN DER OSTSEE
PROGRAMM DER KONFERENZ

Johannes Bugenhagen – Doktor Pommer (1485–1558)

17.10, Dienstag

Ratusz Staromiejski, ul. Korzenna 33/35, Gdańsk

- 10.00 Uhr Eröffnung der Konferenz
 Moderation Prof. Dr. habil. Miloš Řezník
- 10.15–11.20 Uhr Dr. phil. Beata Bugenhagen (Greifswald)
 **Johannes Bugenhagen – sein Leben und Wirken in
 und für Pommern**
 Dr. Christoph Ehricht (Greifswald)
 Die Reformation in Pommern
 Dr. theol. Stephan Reimers (Hamburg)
 **Johannes Bugenhagen und Verwirklichung seiner Idee
 im Bereich der Bildung und Sozialhilfe in Hamburg –
 früher und heute**
- 11.20–11.40 Uhr Fragen und Diskussion
- 11.40–12.00 Uhr Kaffeepause
- Moderation Dr. habil. Piotr Birecki
- 12.00–13.20 Uhr Prof. Dr. habil. Jan Iluk (Gdańsk)
 **Johannes Calvins Entlehnungen aus Werken von
 Johannes Chrysostomos Patriarch von Konstantinopel**
 Prof. Dr. habil. Janusz Małek (Toruń)
 **Menschen der Wissenschaft und Kultur des Groß-
 pommerns unter den Koryphäen der polnischen und
 europäischen Erbschaft**
 Prof. Thomas Vogel (Timmendorfer Strand)
 Pastorats-Kultur. Ein persönlicher Einblick
 Prof. Dr. habil. Miloš Řezník (Warszawa)
 **Die Bedeutung der Reformationsliteratur für national
 -ethnische Bewegung im 19. und 20. Jahrhundert**
- 13.20–13.40 Uhr Fragen und Diskussion
- 13.40–15.00 Uhr Mittagspause

- 15.00–16.00 moderator prof. zw. dr hab. Janusz Mattek
ks. bp prof. Marcin Hintz (Sopot)
Kościół ewangelicki na Pomorzu – dziś
Dr. theol. Ingo Lembke (Hamburg)
Ekumenizm w Hamburgu pod znakiem globalizacji
dr hab. prof. AP Daniel Kalinowski (Słupsk)
Reformacja a Kaszubi w literaturze polskiej i kaszubskiej
- 16.00–16.30 pytania i dyskusja
- 17.00–18.00 **Centrum św. Jana, Gdańsk, ul. Świętojańska 50**
wernisaż wystawy „Johannes Bugenhagen. Doktor Pomeranus (1485–1558)”
zwiedzanie kościoła św. Jana – przewodnik Iwona Berent
- 18.20 kolacja

Dziedzictwo materialne i kulturowe przesłanie

18.10, środa

Ratusz Staromiejski, ul. Korzenna 33/35, Gdańsk

- 10.00–11.00 moderator prof. zw. dr hab. Tadeusz Stegner
dr hab. Piotr Birecki (Toruń)
Architektura kościołów ewangelickich Pomorza Nadwiślańskiego na przełomie XIX i XX wieku
dr Joanna M. Arszyńska (Toruń)
Wyposażenie kościołów luteranckich – geneza, wartość artystyczna, funkcja, powojenne losy
dr hab. inż. arch. prof. PG Jakub Szczepański (Gdańsk)
Przebudowy i zmiany aranżacji dawnych kościołów protestanckich na Pomorzu po 1945 r.
- 11.00–11.30 pytania i dyskusja
- 11.30–11.50 przerwa kawowa

- 15.00–16.00 Uhr Moderation Prof. Dr. habil. Janusz Mattek
Prof. Bischof Marcin Hinz (Sopot)
Die evangelische Kirche in Pommern – heute
Dr. theol. Ingo Lembke (Hamburg)
Ökumene in Hamburg im Zeichen der Globalisierung
Dr. habil. Prof. Daniel Kalinowski (Słupsk)
Reformation und Kaschuben in der polnischen und kaschubischen Literatur
- 16.00–16.30 Uhr Fragen und Diskussion
- 17.00–18.00 Uhr **Centrum św. Jana, ul. Świętojańska 50, Gdańsk**
Vernissage der Ausstellung „Johannes Bugenhagen. Doktor Pommer (1485–1558)”
Besichtigung der St. Johannes Kirche – Stadtführerin Iwona Berent
- 18.20 Uhr Abendessen

Das materielle Erbe und die kulturelle Botschaft

18.10, Mittwoch

Ratusz Staromiejski, ul. Korzenna 33/35, Gdańsk

- 10.00–11.00 Uhr Moderation Prof. Dr. habil. Tadeusz Stegner
Dr. habil. Piotr Birecki (Toruń)
Architektur der evangelischen Kirchen der Pommerellen um die Wende des 19. zum 20. Jahrhundert
Dr. Joanna M. Arszyńska (Toruń)
Ausstattung der protestantischen Kirchen – Ursprung, Kunstwert, Funktion, Schicksal nach dem II Weltkrieg
Dr. habil. Ing-Architekt Prof. Jakub Szczepański (Gdańsk)
Umbauen und Einrichtungsveränderungen von ehemaligen protestantischen Kirchen in Pommern nach 1945.
- 11.00–11.30 Uhr Fragen und Diskussion
- 11.30–11.50 Uhr Kaffeepause

11.50–12.50 moderator prof. dr hab. Józef Borzyszkowski
dr hab. prof. PO Krzysztof Kowalik (Opole)
Matka Pana między kultem a tożsamością
dr Piotr Kociumbas (Warszawa)
Gdańscy ewangelicy a muzyka kościelna. O dziewiętnastowiecznym spojrzeniu na dziedzictwo protestantyzmu w świetle lokalnych kancjonałów
dr hab. prof. UG Krzysztof Kornacki (Gdańsk)
Wizerunek protestanta w polskim kinie

12.50–13.20 pytania i dyskusja

13.30–15.00 przerwa obiadowa

15.00–16.00 moderator dr Joanna M. Arsyńska
dr Andrzej C. Leszczyński (Gdańsk)
Protestanckie cnoty i wartości
prof. zw. dr hab. Tadeusz Stegner (Gdańsk)
Protestanci a katolicy – spotkanie wyznań, narodów, kultur w XIX/XX wieku
prof. dr hab. Józef Borzyszkowski
podsumowanie konferencji

17.00 **Archiwum Państwowe, ul. Wałowa 5, Gdańsk**
wernisaż wystawy „Z życia kościołów – protestanci na Pomorzu w XIX i XX wieku”, kuratorka dr Katarzyna Kubicka

18.00 kolacja

11.50–12.50 Uhr Moderation Prof. Dr. habil. Józef Borzyszkowski
Prof. Krzysztof Kowalik (Opole)
Mutter des Herrn zwischen dem Kult und der Identität
Dr. Piotr Kociumbas (Warszawa)
Die Danziger Protestanten und Kirchenmusik. Über die Sicht aus dem 19. Jahrhundert auf die Erbschaft von Protestantismus im Licht der lokalen Kirchengesangbücher
Dr. habil. Prof. Krzysztof Kornacki (Gdańsk)
Das Bild eines Protestanten im polnischen Kino

12.50–13.20 Uhr Fragen und Diskussion

13.30–15.00 Uhr Mittagspause

15.00–16.00 Uhr Moderation Dr. Joanna M. Arsyńska
Dr. Andrzej C. Leszczyński (Gdańsk)
Protestantische Tugenden und Werte
Prof. Dr. habil. Tadeusz Stegner (Gdańsk)
Protestanten und Katholiken – Konfrontation und Treffen von zwei Glauben, Nationen, Kulturen im 19./20. Jahrhundert
Prof. Dr. habil. Józef Borzyszkowski
Zusammenfassen der Diskussion

17.00 Uhr **Staatsarchiv, ul. Wałowa 5, Gdańsk**
Vernissage der Ausstellung „Aus dem Leben der Kirchen – die Protestanten in Pommern im 19. und 20. Jahrhundert”, Kuratorin Dr. Katarzyna Kubicka

18.00 Uhr Abendessen

JOHANNES BUGENHAGEN. DOKTOR POMERANUS (1485–1558)

Centrum św. Jana, Gdańsk, ul. Świętojańska 50

wernisaż 17 października 2017, godz. 17.00

czynna do 12 listopada 2017 w godz. 10.00–18.00

Wystawa została przygotowana z okazji Roku Reformacji, w przeddzień 450-lecia (2008 r.) śmierci Jana Bugenhagena – wybitnej osobistości, doktora teologii i reformatora Pomorskiego Kościoła Ewangelickiego. Obok Filipa Melanchtona był jednym z najważniejszych współpracowników Martina Lutra. Świadectwo życia Doktora Pomeranusa budzi podziw współczesnych dla jego dokonań jako duszpasterza, nauczyciela i polityka, a także dla jego wkładu w rozwój szkolnictwa oraz systemu socjalno-pedagogicznego. Bugenhagen był też historiografem Pomorza, autorem „Pomeranii” (1518) – syntezy historii tej krainy. Ślady jego działalności są wciąż obecne w regionie nadbałtyckim.

Wystawę przygotowało Towarzystwo Badań nad Historią Kościoła na Pomorzu.

koncepcja	dr Norbert Buske	idee
opracowanie graficzne	Thomas Helms	entwicklung der graphischen
aranżacja	Monika Konca	anordnung

JOHANNES BUGENHAGEN. DOCTOR POMMERANUS (1485-1558)

Centrum św. Jana, Gdańsk, ul. Świętojańska 50

Vernissage 17. Oktober 2017, 17.00 Uhr

Geöffnet bis zum 12. November 2017, von 10.00 – 18.00 Uhr

Die Ausstellung wurde anlässlich des 500. Jahrestages der Reformation vorbereitet, am Vortag des 450. Jahrestages des Todes (2008) von Johannes Bugenhagen – einer hervorragenden Persönlichkeit, Doktor der Theologie und Reformator der Pommerschen Evangelischen Kirche. Neben Philipp Melanchthon war er einer der wichtigsten Mitarbeiter von Martin Luther. Das Lebenszeugnis von Doctor Pommeranus erweckt Bewunderung der Zeitgenossen für seine Errungenschaften als Seelenhirte, Lehrer und Politiker, als auch für seinen Beitrag in die Entwicklung des Schulwesens und sozial-pädagogischen Systems. Bugenhagen war zugleich Historiograph von Pommern, Verfasser von „Pomerania” (1518) – Synthese der Geschichte dieses Landes. Die Spuren seiner Tätigkeit sind stets in Baltikum präsent.

Die Ausstellung wurde von Towarzystwo Badań nad Historią Kościoła na Pomorzu (Verein für Forschung der Kirchengeschichte in Pommern) vorbereitet

Portret Bugenhagena autorstwa Łukasza Cranacha, fot. wikipedia

Bugenhagens Bildnis gemalt von Lucas Cranach, Abb. Wikimedia

Z ŻYCIA KOŚCIOŁÓW – PROTESTANCI NA POMORZU W XIX I XX W.

Archiwum Państwowe w Gdańsku, ul. Wałowa 5

wernisaż 18 października 2017, godz. 17.00

zwiedzanie po uprzednim zgłoszeniu: kkubicka@gdansk.ap.gov.pl

oprowadzanie kuratorskie 25 października 2017, godz. 17.00

finisaż 8 listopada 2017, godz. 17.00

Na przykładzie wybranych akt z zasobu Archiwum Państwowego w Gdańsku, wystawa przedstawia różne aspekty funkcjonowania protestanckich społeczności zamieszkujących północną część dawnej pruskiej prowincji Prusy Zachodnie. Materialna i duchowa spuścizna kulturowa wielu pokoleń protestantów, zamieszkujących w przeszłości te ziemie, prezentowana jest poprzez różnorodne dokumenty, będące cennym źródłem wiedzy na temat kościołów i wspólnot wyznaniowych tej części Pomorza.

Najważniejsze momenty nierozzerwalnie związane z życiem religijnym człowieka ukazują przykładowe zbiory: księgi chrztów, konfirmacji, małżeństw i zgonów z wybranych kościołów ewangelickich. Odrębną część tematyczną stanowią akta instytucji kościelnych, dotyczące organizacji i funkcjonowania gmin wyznaniowych, ich współudziału w prowadzeniu szkół, szpitali i innych zakładów pomocy. Z działalnością prospołeczną związane są również akta wybranych fundacji i towarzystw dobroczynnych zaangażowanych we wspieranie osób potrzebujących, ubogich, poszkodowanych oraz więźniów. Dopelnieniem całości wystawy są rysunki, plany oraz fotografie przedstawiające architekturę i wyposażenie kościołów, zaplecze przykościelne, gmachy szkół i szpitali ewangelickich.

kuratorka | dr Katarzyna Kubicka

AUS DEM LEBEN DER KIRCHEN – PROTESTANTEN IN POMMERN IM 19. UND 20. JAHRHUNDERT

Ausstellung in Staatsarchiv in Gdańsk, ul. Wałowa 5

Vernissage 18. Oktober 2017, 17.00 Uhr

Besichtigung nach früheren Anmeldung: kkubicka@gdansk.ap.gov.pl

Besichtigung mit Kurator am 25. Oktober 2017, 17.00 Uhr

Finissage 8. November 2017, 17.00 Uhr

Am Beispiel gewählter Dateien aus den Sammlungen des Staatsarchivs in Gdańsk, zeigt die Ausstellung verschiedene Bereiche aus dem Leben der protestantischen Gemeinden, die im nördlichen Teil der ehemaligen preußischen Provinz Westpreußen gelebt hatten. Das materielle und geistige Kulturerbe vieler Generationen der Protestanten, die in Vergangenheit dieses Land bewohnt haben, wird an Hand verschiedener Dokumente, die eine wertvolle Quelle des Wissens über Kirchen und Glaubensgemeinden in diesem Teil Pommerns, dargestellt.

Die wichtigsten Momente, untrennbar mit dem religiösen Leben des Menschen verbunden, werden in beispielhaften Sammlungen dargestellt: Bücher der Taufen, Konfirmation, Ehen und Tod aus gewählten evangelischen Kirchen. Einen gesonderten thematischen Teil bilden die Dateien der kirchlichen Einrichtungen, die die Organisation und das Funktionieren der Glaubensgemeinden betreffen, ihre Anteilnahme in dem Betreiben der Schulen, Krankenhäuser und verschiedener helfender Organisationen. Mit der gesellschaftlich orientierten Tätigkeit sind auch Dateien gewählter Stiftungen und Wohlfahrtsorganisationen verbunden, die den notleidenden Personen, Armen, Beschädigten und Gefangenen Hilfe leisteten. Eine Ergänzung der Ausstellung sind Zeichnungen, Pläne und Photographien der Architektur und Ausstattung von Kirchen, kirchlichen Hintergebäuden, Schul- und Krankenhausgebäuden.

Kuratorin der Ausstellung | Dr. Katarzyna Kubicka

Program poświęcenia nowego kościoła p.w. św. Anny w Elblągu,
1901, ze zb. APG

Kirchweiheprogramm der neuen St. Anna Kirche in Elbing,
1901, aus Sammlungen Staatsarchiv

Wnętrze nowo wybudowanego kościoła ewangelickiego w Hopowie,
fot. Wilhelm Gützlaß, 1913 r., ze zb. APG

Innenraum der neugebauten evangelischen Kirche in Hopowo,
Phot. Wilhelm Gützlaß, 1913, aus Sammlungen Staatsarchiv

Programm zur Einweihung

der neuen

St. Annen-Kirche in Elbing

am 20. September 1901.

Die neue St. Annen-Kirche.

WSPÓŁCZESNE PROBLEMY I WYZWANIA PROTESTANTYZMU

panel pastorów Pomorza

Ratusz Staromiejski, ul. Korzenna 33/35, Gdańsk
19 października 2017, godz. 17.00–19.30

Dyskusja pastorów o współczesnym protestantyzmie będzie skupiać się generalnie wokół dwu problemów:

- **społeczność ewangelicka** – życie w diasporze; budowanie więzi; ewangelik w polskim społeczeństwie – czym się wyróżnia?; problemy społeczne
- **współczesność ruchu reformowanego** – kościół ewangelicki dziś, struktura i działalność zborów; współpraca czy rywalizacja w ruchu reformowanym; relacje z innymi religiami reprezentowanymi na Pomorzu; inicjatywy prospołeczne jako „znak firmowy” protestantyzmu

W rozmowie wezmą udział pastory wielu konfesji:

ks. Marcin Rayss

Kościół Ewangelicko-Augsburski, Parafia Gdańsk–Sopot–Gdynia

ks. kmdr Marcin Pilch

Kościół Ewangelicko-Augsburski, Parafia w Elblągu

ks. Paweł Bartosik

Ewangeliczny Kościół Reformowany, Gdańsk

ks. Robert Miksa

Kościół Chrześcijan Baptystów, Pierwszy Zbór w Gdańsku

ks. Sebastian Maria Niedźwiedziński

Kościół Ewangelicko-Methodystyczny w RP, Gdańsk

ks. Tomasz Ropiejko

Kościół Zielonoświątkowy, Zbór Radość Życia, Gdańsk

ks. Jarosław Jarosz

Kościół Adwentystów Dnia Siódmego, Gdańsk

Elizabeth Turek i Richard Washington

The Church of England in Poland

prof. PO Krzysztof Kowalik

socjolog religii, teolog, Politechnika Opolska

Moderatorzy:

prof. Cezary Obracht-Prondzyński, dr Krzysztof Ulanowski

Instytut Filozofii, Socjologii i Dziennikarstwa UG

GEGENWÄRTIGE PROBLEME UND HERAUSFORDERUNGEN DES PROTESTANTISMUS

Podiumsdiskussion der Pastoren aus Pommern

Ratusz Staromiejski, ul. Korzenna 33/35, Gdańsk
19. Oktober 2017, 17.00–19.30 Uhr

Diskussion der Pastoren über den gegenwärtigen Protestantismus wird sich konzentrieren auf folgende Probleme/Inhalte:

- **die protestantische Gemeinde** – ein Leben in Diaspora; Bildung der Bindungen: ein Protestant in der polnischen Gesellschaft – womit zeichnet er sich aus?; die gesellschaftlichen Probleme
- **Gegenwart der reformierten Bewegung** – die protestantische Kirche heute, die Struktur und Tätigkeit der Gemeinden; Zusammenarbeit oder Wettstreit in der reformierten Bewegung; Relationen zu den anderen Religionen, die in Pommern präsent sind; Initiative zum Wohle der Gesellschaft als „Firmenzeichen“ des Protestantismus.

In dem Gespräch nehmen Pastoren vieler Konfessionen teil, darunter:

Pastor Marcin Rayss

die Evangelisch-Augsburgische Kirche, Gemeinde Gdansk–Sopot–Gdynia

Pastor Kapitän zur See Marcin Pilch

die Evangelisch-Augsburgische Kirche, Gemeinde Elblag

Pastor Paweł Bartosik

Ewangeliczny Kościół Reformowany, Gdańsk

Pastor Robert Miksa

Christlich-Baptistischer Bund der PR, Erste Gemeinde in Gdańsk

Pastor Sebastian Maria Niedźwiedziński

die Evangelisch-Methodische Kirche in, Gdańsk

Pastor Tomasz Ropiejko

Pfingstgemeinde, Zbór Radość Życia, Gdańsk

Pastor Jarosław Jarosz

Kirche der Siebenten-Tags-Adventisten, Gdańsk

Elizabeth Turek und Richard Washington

The Church of England in Poland

Prof. PO Krzysztof Kowalik

Soziologie der Religion, theolog, Politechnika Opolska

Moderatoren:

Prof. Cezary Obracht-Prondzyński, Dr. Krzysztof Ulanowski

Institut Philosophie, Soziologie und Journalistik UG

SZLAK KULTUROWY REFORMACJI W GDAŃSKU.

SZLAK DOBROCZYNNOŚCI

spacer edukacyjny

21 października 2017, godz. 11.00–14.00

start: godz.11.00 – Plac Obrońców Poczty Polskiej

Wiek XIX i XX przyniósł ogromne zmiany w opiece medycznej i socjalnej oraz edukacji. Przyczynił się do tego rozwój nauki i przemiany społeczne związane z epoką przemysłową. A jak wyglądało życie społeczne w Gdańsku przed epoką industrialną? Jak funkcjonowały gdańskie szpitale i przytulnie? Jak żyli ubodzy, starzy ludzie? Jaki los czekał dzieci porzucone i sieroty? Jakie miały szanse na otrzymanie rzetelnej i gwarantującej im przyszłość edukacji?

Na te pytania odpowiemy w czasie wędrowki, którą rozpoczynamy na Placu Obrońców Poczty Polskiej, gdzie znajdował się nieistniejący już budynek Domu Poprawy z XVII w. W pobliżu stoi niezwykle ciekawy obiekt: Dom Dobroczynności i Sierot zbudowany w 1699 roku, od 1788 aż do 1906 roku pełniący funkcję sierocińca. Założenie systematycznie było rozbudowywane – do naszych czasów przetrwały dwa skrzydła, w tym najstarsze. Naprzeciwko stoi znacznie większy gmach, siedziba Poczty Polskiej w Wolnym Mieście. Mało kto wie, że budynek został wzniesiony w XIX wieku jako Szpital Garnizonowy.

Z kolei przy ulicy Elżbietańskiej mieściły się: od XIV wieku szpital św. Elżbiety (obecnie klasztor w późniejszym, XVIII-wiecznym budynku); nieistniejące – szpital św. Jerzego i Dom Dziecka, zbudowany w XVI w.

Przejdziemy potem na ulicę Nowe Ogrody, gdzie opowiemy o początkach nowoczesnego szpitalnictwa w dawnym Gdańsku. Zatrzymamy się przy Szpitalu Diakonów, dziś szpitalu wojewódzkim im. Mikołaja Kopernika, potem przejdziemy do dawnego Szpitala Miejskiego (lazaretu) przy ul. Rogaczewskiego – obecnie znajduje się tu siedziba Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych – i tu zakończymy spacer.

przewodnicy | Janusz Dargacz, Dorota Kucharczyk, Katarzyna Wojtczak
kurator spaceru | Klaudiusz Grabowski

KULTURWEG DER REFORMATION IN GDAŃSK.

DER WEG DER WOHLTÄTIGKEIT

Bildungswanderung

21. Oktober 2017, 11.00–14.00 Uhr

Start: 11.00 Uhr – Plac Obrońców Poczty Polskiej

Das 19. und 20. Jahrhundert haben gravierende Veränderungen in der Gesundheitspflege und sozialen Fürsorge sowie in der Bildung gebracht. Die wissenschaftliche Entwicklung und gesellschaftliche Veränderungen, die mit dem Zeitalter der Industrie verbunden waren, haben dazu beigetragen.

Wie allgemein sah das Leben vor dem industriellen Zeitalter in Gdańsk aus? Wie funktionierten Danziger Krankenhäuser und Armenhäuser? Wie lebten arme, alte Menschen? Welches Schicksal erwartete zurückgelassene Kinder und Waisenkinder? Welche Chancen hatten sie auf rechtschaffene und eine gute Zukunft garantierende Ausbildung?

Diese Fragen beantworten wir während der Wanderung, die wir am Plac Obrońców Poczty Polskiej anfangen, wo sich das schon heute nicht existierende Zuchthaus aus dem 17. Jahrhundert befand. In der Nähe steht ein sehr interessantes Gebäude: Spend- und Waisenhaus, gebaut im Jahre 1699, das vom 1788 bis 1906 die Funktion des Waisenhauses ausgeführt hat. Die Anlage wurde systematisch ausgebaut – zu unserer Zeit blieben zwei Gebäudeflügel überstanden, darunter auch die älteste Flügel. Gegenüber steht ein beträchtlich größeres Gebäude, die Sitzung der Polnischen Post in der Freien Stadt Danzig. Kaum jemand weiß, dass das Gebäude im 19. Jahrhundert als Garnisonskrankenhaus errichtet wurde.

In der Elisabethkirchengasse hatten dagegen ihren Sitz: seit dem 14. Jahrhundert St. Elisabeth-Hospital (jetzt Kloster im späteren Gebäude aus dem 18. Jahrhundert), nicht existierende – St. Georg-Hospital und Kinderhaus, gebaut im 16. Jahrhundert.

Danach gehen wir in Neugarten, wo wir über die Anfängen des modernen Krankenhauswesens in dem ehemaligen Danzig berichten werden. Wir halten vor dem Diakonissenkrankenhaus an, heute Mikołaj-Kopernik-Krankenhaus, dann gehen wir weiter zum ehemaligen Stadtkrankenhaus (Lazaret) in der Sandgrube – heute befindet sich hier der Sitz von der Regionalen Direktion der Staatlichen Wälder und hier endet unsere Wanderung.

Stadtführer | Janusz Dargacz, Dorota Kucharczyk,
Katarzyna Wojtczak
Kurator der Wanderung | Klaudiusz Grabowski

Dom Dobroczynności i Sierot, rycina Samuela Donneta wg rys. Johanna Jacoba Feyrabenta, 1707, ze zb. PAN Biblioteki Gdańskiej

Das Spend- und Waisenhaus, der Stich von Samuel Donnet nach der Zeichnung von Johann Jacob Feyrabent, 1707, aus Sammlungen PAN Biblioteka Gdanska

Dom Dobroczynności i Sierot, obecnie instytucja: „Dom Daniela Chodowieckiego i Güntera Grassa”, fot. wikipedia

Das Spend- und Waisenhaus, heute Kulturzentrum „Daniel-Chodowiecki und Günter-Grass-Haus”, Abb. Wikipedia

Budynek dawnego Szpitala św. Elżbiety, obecnie klasztor księży i braci Pallotynów, fot. wikipedia

Das Gebäude von ehem. St. Elisabeth-Hospital, jetzt Kloster der Pallottiner, Abb. Wikipedia

Sierociniec przy kościele św. Elżbiety, Der Stadt Dantzig historische Beschreibung, 1687, ze zb. APG

Das Kinderhaus – Waisenhaus an der St. Elisabethkirche, Der Stadt Dantzig historische Beschreibung, 1687, aus Sammlungen Staatsarchiv

Plan sytuacyjny kościoła św. Elżbiety wraz z terenem Szpitala św. Elżbiety oraz Sierocińcem, 1824, ze zb. APG

Situationsplan der St. Elisabethkirche mit dem Gelände des St. Elisabeth-Hospitals und dem Kinderhaus, 1824, aus Sammlungen Staatsarchiv

„DIE BLUME IST VERWELCKT”. PROTESTANCKIE FUNERALIA NA POMORZU OD POCZĄTKU XVII DO POŁ. XX WIEKU

wystawa w Muzeum Ziemi Kociewskiej, Starogard Gdański, ul. Boczna 2

10 października 2017 – 10 marca 2018

czynna pon. – pt. 8.00 – 16.00, sobota 10.00 – 15.00

Wystawa prezentuje różnorodne obiekty służące upamiętnianiu zmarłych: epitafia, nagrobki, pamiątkowe tablice oraz inne przedmioty towarzyszące obrzędom pogrzebowym. Ich zadaniem było upamiętnienie cnót zmarłego, zachowanie pamięci o nim oraz przekazanie treści nawołujących do poprawy życia. Większość eksponatów pochodzi z terenów obecnego Pomorza Środkowego, które od lat trzydziestych XVI wieku aż do zakończenia II wojny światowej związane było z wyznaniem ewangelickim.

Inaczej niż obecnie, kiedy nagrobek i trumna zamawiane są dopiero po śmierci, część prezentowanych na wystawie obiektów powstawała jeszcze za życia fundatora. Wszystkie one stanowiły swoisty „exegi monumentum”, którego treści i forma do dziś budzą uznanie. Warto zaznaczyć, że nie wszystkie eksponowane zabytki wyszły spod ręki artystów. Część z nich to dzieła rzemieślników i ludowych twórców, które poruszają prostotą form i naiwnością.

Niemiecki tytuł wystawy („Zwiądnął już kwiat”) został zaczerpnięty z XVIII-wiecznego epitafium poświęconego dzieciom z rodziny Blum; pisownia odpowiada oryginalnemu zapisowi uwiecznionemu na zabytku.

Wystawa po raz pierwszy prezentowana była w 2010 roku w Zamku Książąt Pomorskich w Słupsku.

kuratorka | Anna Sujecka, Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku

„DIE BLUME IST VERWELCKT”. PROTESTANTISCHE FUNERALIA IN POMMERN SEIT DEM ANFANG DES 17. JAHRHUNDERTS BIS ZU DER HÄLFTE DES 20. JAHRHUNDERTS

Ausstellung in Muzeum Ziemi Kociewskiej, Starogard Gdański, ul. Boczna 2

10. Oktober 2017 – 10. März 2018

geöffnet Mo. – Fr. 8.00 – 16.00 Uhr, Samstag 10.00 – 15.00 Uhr

Die Ausstellung präsentiert verschiedene Gegenstände, die dazu dienen, die Verstorbenen zu würdigen: Epitaphien, Grabsteine, Gedenktafel und andere Gegenstände, die mit der Beerdigung verbunden sind. Ihre Aufgabe bestand darin, die Tugenden des Verstorbenen zu gedenken, die Gedächtnis bewahren und Inhalte zu zeigen, die zur Lebensverbesserung aufrufen. Die meisten Ausstellungstücke stammen aus jetzigem Pommern, das seit der 30 Jahre des 16. Jahrhunderts bis zu Ende des 2. Weltkrieg mit dem evangelischen Glauben verbunden war.

Anders als jetzt, wenn die Grabplatte und der Sarg erst nach dem Tod bestellt werden, ein Teil der in der Ausstellung präsentierten Gegenstände ist schon zu Lebzeiten des Stifters entstanden. Sie alle sind ein eigenartiges „Exegi monumentum”, dessen Form und Inhalt bis heute Beifall finden. Zu unterstreichen ist, dass nicht alle präsentierten Sehenswürdigkeiten aus den Händen der Künstler kamen. Ein Teil davon sind Werke der Handwerker und Volkskünstler, die mit der Formeinfachheit und Naivität rühren.

Der deutsche Titel der Ausstellung („Die Blume ist verwelckt”) stammte aus dem Epitaph aus dem 18. Jahrhundert der Kinder der Familie Blum; die Schriftweise entspricht der ursprünglichen Fassung, die an der Sehenswürdigkeit verewigt wurde.

Die Ausstellung wurde zum ersten Mal im Jahre 2010 auf dem Schloss der Pommerschen Fürsten in Stolp präsentiert.

Kuratorin | Anna Sujecka, Muzeum Pomorza Środkowego in Stolp

Epitafium rodziny Karsten, autor nieznany, ok. 1760 r., ze zb. Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku

Epitaph der Familie Karsten, unbekannter Author, um 1760, aus Sammlungen Muzeum Pomorza Środkowego in Stolp

Rzeźba śpiącej dziewczynki, fragment nagrobka (?), J. Mosen, 1855 r., ze zb. Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku

Skulptur eines schlafenden Mädchens, ein Grabsteinbruchstück (?), J. Mosen, 1855, aus Sammlungen Muzeum Pomorza Środkowego in Stolp

MUZYKA LIPSKIEGO KANTORA – KONCERT W 500-LECIE REFORMACJI
Kościół p.w. św. Stanisława Kostki w Wejherowie, ul. Sobieskiego
22 października 2017, godz. 18.45

Motywy przewodnim koncertu jest muzyka lipskiego kantora – Jana Sebastiana Bacha, w najdoskonalszy sposób łącząca w sobie idee reformacyjne i sztuka kompozytorska. W programie wieczoru znajdują się arie z najbardziej reprezentatywnych utworów niemieckiego mistrza: *Pasji wg św. Mateusza*, *Oratorium na Boże Narodzenie* oraz wybranych kantat. Przestanie słowne arii koncentruje się wokół problematyki winy i miłosierdzia, wiary w moc słowa Bożego, pragnienia zjednoczenia ze Stwórcą, głębokiej ufności i nadziei na zmartwychwstanie.

W związku z 500-leciem Reformacji szczególnego wymiaru nabiera miejsce koncertu – kościół pw. św. Stanisława Kostki, który w okresie międzywojennym pełnił funkcję głównej świątyni Ewangelickiego Kościoła Unijnego w Wejherowie.

wykonawcy | **Karolina Borowczyk** – mezzosopran
Radosław Blonka – baryton
Marta Różańska – obój
Witostawa Frankowska – organy

MUSIK DES LEIPZIGER KANTORS – KONZERT ZUM 500. JAHRESTAG DER REFORMATION
St. Stanislaus Kirche in der Neustadt, ul. Sobieskiego
22. Oktober 2017, 18.45 Uhr

Das Leitmotiv des Konzerts ist die Musik des Leipziger Kantors – Johann Sebastian Bach, die in der meisterhaften Weise die Reformationsideen und die Kunst des Komponisten in sich vereinigt. Im Abendprogramm stehen Arien aus den repräsentativsten Werken des deutschen Meisters: *Matthäus-Passion*, *Weihnachts-Oratorium* und ausgewählten Kantaten. Die wörtliche Botschaft der Arien konzentriert sich um die Schuld und Gnade, Glauben an die Macht des Wort Gottes, Sehnsucht nach der Vereinigung mit dem Schöpfer, tiefe Zuversicht und Hoffnung auf Auferstehung.

Mit dem 500. Jahrestag der Reformation eine besondere Rolle spielt der Platz des Konzerts – die St. Stanislaus Kirche, die in der Zwischenkriegszeit die Hauptkirche der Unierten Evangelischen Kirche in der Neustadt war.

Ausübende Künstler | **Karolina Borowczyk** – Mezzosopran
Radosław Blonka – Bariton
Marta Różańska – Oboe
Witostawa Frankowska – Orgel

NUTY REFORMACJI

wystawa w Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej
Wejherowo, ul. Zamkowa 2a

czynna 2-24 października 2017, pon.-niedz. 8.00-15.30

finisaż 24 października, godz. 18.00

Wstępna część ekspozycji przedstawia historię Reformacji na obszarach dzisiejszej Polski północnej, zaś główna jej część ukazuje muzyczny dorobek piśmienniczy i edytorski reformacyjnego ruchu, jak: chorały protestanckie, kancjonały, modlitewniki, psalterze, a także tłumaczenia Biblii na języki narodowe.

Zgromadzone druki pochodzą z terenu dawnych Prus Królewskich, Prus Wschodnich, a także Pomorza Środkowego i Zachodniego (dzisiejsze województwa: pomorskie, kujawsko-pomorskie, warmińsko-mazurskie, zachodniopomorskie), ze szczególnym uwzględnieniem protestanckiego Gdańska, Elbląga, Torunia i Słupska.

Historię dawnego wielokulturowego Pomorza, jego skomplikowanie narodowościowe i wyznaniowe odzwierciedla religijne piśmiennictwo: luteran, kalwinistów i menonitów, utrwalone w języku polskim i niemieckim, w drukach łacińskich i niderlandzkich (menonickich) oraz w zaczątkach piśmiennictwa kaszubskiego.

kurator | Piotr Schmandt

NOTEN DER REFORMATION

Ausstellung in Museum Schrifttum und Kaschubisch-Pommersche Musik
Wejherowo, ul. Zamkowa 2a

Geöffnet 2.-24. Oktober 2017

Finissage 24. Oktober 2017 18.00 Uhr

Der einleitende Teil der Ausstellung stellt die Geschichte der Reformation in den Gebieten des heutigen nördlichen Polens dar, der Hauptteil zeigt die schriftlichen und editorischen Werke der reformatorischen Bewegung solche wie: protestantische Choräle, Gesangbücher, Gebetbücher, Psalter und Übersetzungen der Bibel in die Landsprachen.

Die gesammelten Druckschriften stammen aus dem Gebiet vom ehemaligen Königlich-Preußen, Ostpreußen und auch Pommern und Westpommern (heute Woiwodschaften: Pommern, Ermland-Masuren, Kujawien-Pommern, Westpommern), mit besonderer Betonung der protestantischen Städte Danzig, Elbing, Thorn und Stolp.

Die Geschichte vom ehemaligen, multikulturellen Pommern, seine nationale und konfessionelle Kompliziertheit spiegelt der religiöse Schrifttum: der Lutheranen, Calvinisten und Menoniten, in der polnischen und deutschen Sprache verfasst, in lateinischen und holländischen (Menoniten) Drucksachen und in den Anfängen des kaschubischen Schrifttums.

Kurator der Ausstellung | Piotr Schmandt

Strona tytułowa: Nowo wydany Kancjonał Pruski, zawierający w sobie Wybór Pieśni Starych i Nowych w ziemi Pruskiej i Brandenburskiej zwyczajnych, Królewiec 1902, ze zb. Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie

Titelseite: Neue Herausgabe Kancjonał Pruski, zawierający w sobie Wybór Pieśni Starych i Nowych w ziemi Pruskiej i Brandenburskiej zwyczajnych, Königsberg 1902, aus Sammlungen Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej in Neustadt

IMPREZY TOWARZYSZĄCE

Nuty Reformacji

wystawa w Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej,
ul. Zamkowa 2a, Wejherowo
czynna 2-24 października 2017
finisaż 24 października, godz. 18.00

„Die blume ist verwelckt”. Protestantckie funeralia na Pomorzu od początku XVII do poł. XX wieku

wystawa w Muzeum Ziemi Kociewskiej,
ul. Boczna 2, Starogard Gdański
czynna 10 października 2017 – 10 marca 2018

Muzyka lipskiego kantora

koncert w 500-lecie Reformacji
Kościół p.w. św. Stanisława Kostki w Wejherowie, ul. Sobieskiego
22 października 2017, godz. 18.45

Wspólne śpiewanie psalmów przy wtórze skrzypiec, mandoliny, gitary, fletu, kongi oraz słowo o muzyce w Biblii

Dom Harcerza, ul. Za Murami 2/10, Gdańsk
22 października 2017, godz. 17.00

Pomysł folderu

Bronisława Dejna

Tłumaczenia

Magdalena Łogin

Opracowanie redakcyjne

Elżbieta Pękała

Projekt graficzny

Michał Pecko

Na okładce: Kościół Zbawiciela parafii ewangelicko-augsburskiej w Sopocie, widok z latarni morskiej, fot. wikimedia

Organizator:

Partnerzy:

